

Problemy modernizacji gospodarki Polski w dobie globalizacji, rozwoju BIZ i handlu zagranicznego

WPROWADZENIE

Zachodzące na świecie procesy globalizacyjne oraz realizowane na dużą skalę w większości krajów bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ), a także wzrastające obroty w handlu zagranicznym silnie oddziałują na gospodarki narodowe poszczególnych krajów. Dotyczy to także w istotnym stopniu Polski, w której od początku lat 90. ubiegłego wieku prowadzone były systemowo wraz ze zmianą ustrojową procesy przekształceń własnościowych przedsiębiorstw państwowych w podmioty prywatnej własności, niezależnie od ich restrukturyzacji i likwidacji, przy równoczesnej liberalizacji gospodarki i jej szerokiego otwarcia na bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Jednocześnie polska gospodarka była dostosowywana przez wiele lat do wymagań Unii Europejskiej, do której ostatecznie Polska przystąpiła z dniem 1 maja 2004 r., co prowadziło do nasilonej konkurencji pomiędzy podmiotami gospodarczymi nie tylko na rynku krajowym, lecz także na Jednolitym Rynku Europejskim [Borowiecki, Siuta-Tokarska, 2008, s. 212–270].

Wszystkie te działania powodowały nie tylko ukierunkowane zmiany w zakresie ścisłego powiązania polskiej gospodarki z krajami Unii Europejskiej, lecz także istotne zmiany w zakresie produkcji przemysłowej i w obrotach handlu zagranicznego, niezależnie od zmian na rodzimym rynku pracy i związanej z tym migracji ludności w poszukiwaniu pracy na zewnętrznych rynkach zatrudnienia, głównie w wysoko-rozwiniętych krajach unijnych, jak: Wielka Brytania, Irlandia, Niemcy, czy Francja.

Przedstawione zmiany w polskiej gospodarce, po okresie blisko 20 lat od zapoczątkowanych przemian społeczno-gospodarczych zasługują na bardziej dogłębną analizę w tym zakresie, wraz z przedstawieniem skutków ich zastosowania. W niniejszej publikacji podjęto więc próbę oceny bieżącej sytuacji Polski w odniesieniu do obrotów w handlu zagranicznym, napływu BIZ oraz wybranych aspektów procesów globalizacyjnych, uwzględniając równocześnie wpływ na te procesy zapoczątkowanych w latach 90. i realizowanych nadal przekształceń strukturalno-własnościowych, jak i powiązań gospodarki polskiej z gospodarką unijną.

PROCESY MODERNIZACYJNE W GOSPODARCE POLSKIEJ W DOBIE XX I XXI WIEKU

Proces transformacji gospodarki z centralnie sterowanej na gospodarkę rynkową w krajach Europy Środkowo-Wschodniej był niewątpliwie procesem wieloaspektowym. Na podstawie literatury przedmiotu można wyodrębnić co najmniej trzy podstawowe modele transformacji systemowej w gospodarkach europejskich. Są to [Fiedor, ([http](#))]:

- model kapitalistycznej rewolucji (dotyczy Polski, w pewnym zakresie Czech, Węgier i nadbałtyckich krajów poradzieckich), określane dość często jako model szybkiej liberalizacji;
- model stopniowej ewolucji w kierunku gospodarki i społeczeństwa kapitalistycznego (np. Rumunia, Bułgaria w okresie do połowy lat 90. XX w.), zwany też modelem wolnej liberalizacji;
- model „muddling through” (charakterystyczny dla wielu krajów dawnego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, np. Ukrainy) charakteryzujący się bardzo późnym rozpoczęciem procesu liberalizacji i prywatyzacji gospodarki.

Jako pierwszą próbę modernizacji gospodarki polskiej w XX wieku należy wskazać okres po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., gdzie celem podstawowym procesu modernizacji była strategia rozwojowa obronna oraz wzmacnianie suwerenności, zaś drugą próbą była modernizacja Polski socjalistycznej, której celem było m.in. usunięcie rozwarstwienia społecznego, protekcjonizm i hiperaktywna rola państwa w industrializacji kraju [Krasnodębski, 2006].

Po 1989 r. procesy modernizacyjne w gospodarce polskiej przedstawiano jako „powrót do Europy”, co związane było z przemianami społecznymi, gospodarczymi, politycznymi i stosunkami dyplomatycznymi w ramach prowadzonej polityki zagranicznej. Na początku transformacji od roku 1990 był realizowany program stabilizacyjny, tzw. plan Balcerowicza, który miał zapewnić redukcję hiperinflacji oraz przejście na gospodarkę wolnorynkową. Plan ten wiązał się z realizacją 10 ustaw, zatwierdzonych przez Sejm, a dotyczących działalności gospodarczej, w tym [*Plan Balcerowicza*, ([http](#))]: ustawy o gospodarce finansowej przedsiębiorstw państwowych, o prawie bankowym, o kredytowaniu, o podatku od wzrostu wynagrodzeń, o nowych zasadach opodatkowania, o działalności gospodarczej przez inwestorów zagranicznych i innych. Jednym z elementów planu Balcerowicza była również szybka prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych.

Próba zapewnienia rynkowej swobody kształtowania się cen zaowocowała ich wzrostem. Doszło do tego w wyniku zniesienia dotacji do cen, głębokiej dewaluacji złotego, wysokiej skali przeszacowania majątku i wielokrotnego wzrostu

oprocentowania kredytów [*Wielka encyklopedia PWN*, 2005, s. 553]. Celem zniwelowania ww. efektów transformacji zastosowano restrykcyjną politykę dochodową i kredytową, co pozwoliło na zrównoważenie popytu i podaży, kosztem jednak występującego wówczas drastycznego spadku produkcji oraz jego następstw (wysokie bezrobocie oraz pogorszenie warunków życia dużej części ludności i wystąpienie ubóstwa) [*Wielka encyklopedia PWN*, 2005, s. 553].

Efektom wzrostu oprocentowania kredytów bankowych oraz podwyżek cen paliw i energii i dewaluacji złotego była niewypłacalność wielu przedsiębiorstw, co skutkowało redukcją działalności inwestycyjnej, połączonej z dekapitalizacją majątku narodowego [*Wielka encyklopedia PWN*, 2005, s. 554]. Kołem zamachowym polskiej gospodarki stała się wówczas prywatna przedsiębiorczość, dzięki której już w 1992 r. rozpoczął się ponowny wzrost produkcji. W 1993 r. PKB wzrósł o prawie 4%, a w latach 1994–1997 PKB rósł w tempie około 7% rocznie [*Wielka encyklopedia PWN*, 2005, s. 554].

Wzrost działalności inwestycyjnej w Polsce w latach 90. XX w. i w następnych wspomagany był przez napływ kapitału zagranicznego w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Można było odnieść wrażenie, że „im ściślejsza zależność od rynku światowego, im więcej kapitału zagranicznego, tym bardziej Polska miała zbliżać się do najbardziej rozwiniętych krajów (...) Partnerem państwa modernizującego gospodarkę stali się przede wszystkim inwestorzy zagraniczni” [Krasnodębski, 2006, Poznański, 1996, s. 242].

Kolejnym problemem gospodarczym, który pojawił się w trakcie realizacji procesów transformacji gospodarki polskiej był rosnący deficyt płatniczy w obrotach bieżących, wywołany przez rosnące ujemne saldo bilansu handlowego. Jeszcze w latach 80. XX w. Polska miała dodatni bilans handlowy. W 1990 r. wyniósł on ok. 1 mld euro, zaś już w 1992 r. pojawił się deficyt w handlu zagranicznym Polski [Tarasiński, (<http>)]. Oznaczało to uzależnienie gospodarki od działalności importowej i równocześnie stosunkowo niską konkurencyjność przedsiębiorstw krajowych. Nad Polską wisiało widmo kryzysu finansowego, które „spowodowało przestawienie polityki gospodarczej na tzw. chłodzenie gospodarki, czyli hamowanie wzrostu gospodarczego, co stopniowo doprowadziło polską gospodarkę w 2001 r. do sytuacji recesyjnej” [*Wielka encyklopedia PWN*, 2005, s. 554]. Ważnym czynnikiem, który przyczynił się do pogorszenia sytuacji gospodarczej w Polsce było pogorszenie koniunktury w świecie oraz załamanie handlu z państwami powstałymi po rozpadzie ZSRR [*Wielka encyklopedia PWN*, 2005, s. 554].

1 maja 2004 r. Polska przystąpiła do struktur Unii Europejskiej i niewątpliwie zmieniło to pozycję Polski na arenie międzynarodowej, ale także przyczyniło się do szeregu zmian wewnątrz kraju.

Wydatkowanie funduszy unijnych i sposób ich realizacji obciąża państwa członkowskie do przedstawiania tzw. narodowych strategii ram odniesienia [Wyżnikiewicz, (http)], co powoduje konieczność opracowywania takich strategii przez poszczególne kraje, także Polskę.

W Polsce realizowano wiele programów i reform modernizacyjnych i modernizujących gospodarkę¹. Jednymi z ważniejszych były:

- Strategia dla Polski – średniookresowy program rozwoju społeczno-gospodarczego dla Polski, opracowany w 1994 r. przez G. Kołodkę we współpracy z licznymi ekspertami, w którym przyjęto m.in. następujące założenia: kontynuację transformacji ustrojowej, dynamiczny i szybki wzrost gospodarczy oraz stabilność systemową [*Strategia dla Polski*, 1994];

- Pakiet 2000 – program społeczno-gospodarczy, przyjęty przez Radę Ministrów w 1996 r., jako kontynuacja Strategii dla Polski;

- w latach 1997–2001 za rządów J. Buzka zostały przeprowadzone cztery reformy, dotyczące zdrowia (decentralizacja systemu ubezpieczeń zdrowotnych i wprowadzenie kas chorych), systemu emerytalnego (stworzono tzw. trzy filary), oświaty (skrócono naukę w szkole podstawowej do sześciu klas, wprowadzono trzyletnie gimnazjum oraz wprowadzono system zewnętrznych egzaminów) i administracji (zastąpiono dwustopniowy podział administracyjny na trzystopniowy, tj. na gminy, powiaty i województwa), a także przyjęto „Strategię finansów publicznych i rozwoju gospodarczego Polska 2000–2010”;

- „Przedsiębiorczość – Rozwój – Praca – Strategia gospodarcza rządu SLD-UP-PSL” – program przyjęty w 2002 r., który w ramach realizacji polityki gospodarczej został oparty na trzech filarach: strategii finansów publicznych, strategii wzrostu gospodarczego (w tym m.in. zmiany w strukturze gospodarki poprzez jej modernizację, restrukturyzację, zwiększenie innowacyjności oraz przekształcenia własnościowe i prywatyzację) oraz strategii integracji europejskiej [*Przedsiębiorczość – Rozwój – Praca*, 2002];

- Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006, którego celem strategicznym było „rozwijanie konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zdolnej do długofalowego, harmonijnego rozwoju, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz poprawę spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym” [*Polska, Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006*, 2003, s. 63];

- Krajowy Program Reform na lata 2005–2008, uwzględniający sześć priorytetów: konsolidację finansów publicznych i poprawę zarządzania nimi, rozwój przedsiębiorczości, wzrost innowacyjności przedsiębiorstw, rozwój i moderni-

¹ Od 2000 r. powstało w Polsce ponad 220 strategii rządowych [wypowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego – J. Kwiecińskiego http://www.mrr.gov.pl/Aktualnosci/Archiwum/Strony/srk_1509.aspx (stan na dzień 18.09.2006 r.)].

zacje infrastruktury oraz zapewnienie warunków konkurencji w sektorach sieciowych, tworzenie i utrzymanie nowych miejsc pracy oraz zmniejszenie bezrobocia, a także poprawę zdolności adaptacyjnych pracowników i przedsiębiorstw poprzez inwestowanie w kapitał ludzki [*Krajowy Program Reform na lata 2005–2008*, 2005, s. 5];

– Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007–2013²;

– Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015, która zakłada realizację sześciu priorytetów: wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, poprawę stanu infrastruktury technicznej i społecznej, wzrost zatrudnienia i podniesienie jego jakości, budowa zintegrowanej wspólnoty społecznej i jej bezpieczeństwa, rozwój obszarów wiejskich, rozwój regionalny i podniesienie spójności terytorialnej [*Strategia rozwoju kraju 2007–2015*, 2006, s. 3];

– Krajowy Program Reform na lata 2008–2011 na rzecz realizacji strategii lizbońskiej³, uwzględniający trzy obszary priorytetowe: aktywne społeczeństwo, innowacyjna gospodarka oraz sprawne instytucje [*Krajowy Program Reform na lata 2008–2011...*, 2008, s. 5].

Można odnieść wrażenie, iż każdy z ww. programów mógłby przynieść wymierne efekty dla gospodarki przy założeniu, że byłby konsekwentnie realizowany. Tymczasem gospodarka Polski wciąż wykazuje w większym lub mniejszym stopniu te same problemy: okresowo niskie tempo wzrostu gospodarczego, pojawiający się okresowo wzrost bezrobocia, mały postęp w modernizacji struktury gospodarki, niska konkurencyjność i innowacyjność gospodarki [*Strategia rozwoju kraju 2007–2015*, 2006, s. 5]. Zjawiska te stawiają zatem pod znakiem zapytania jakość i efektywność dotychczasowych działań modernizacyjnych w gospodarce Polski.

GLOBALIZACJA RYNKÓW FINANSOWYCH A ROSNĄCE ZADŁUŻENIE ZAGRANICZNE POLSKI I ZMIANY W ZAKRESIE NAPŁYWU BIZ DO POLSKI

W szerokim ujęciu globalizacja może być rozumiana jako „proces pogłębiania powiązań ekonomicznych między krajami i regionami świata, wynikający z rosnącej swobody i szybkości zawierania oraz realizacji transakcji międzynarodowych, a także dokonywania transgranicznych przepływów dóbr i usług (zwłaszcza finansowych) i czynników produkcji (kapitału, informacji, wiedzy i pracy), któremu towarzyszą rozwój i upowszechnienie instytucji oraz mecha-

² Zaakceptowany przez Radę Ministrów 29.06.2005 r.

³ Przyjęty przez Radę Ministrów 18.11.2008 r.

nizmów charakterystycznych dla rozwiniętej gospodarki rynkowej” [Kotyński (red.), 2005, s. 7; Stiglitz, 2004, s. 26].

Kwestia globalizacji rynków finansowych, pojmowana jako globalizacja finansów jest od wielu lat przedmiotem zainteresowania i kontrowersji, co do kosztów i korzyści towarzyszących temu procesowi. Z pogłębianiem się tego procesu związany jest bowiem wzrost ryzyka stabilności finansowej kraju [Małecki (red.), 2007, s. 13], z czym mamy do czynienia w okresie światowego kryzysu finansowego od 2008 r.

Nasilenie się procesów globalizacji finansów sprzyja dostępności kapitału dla krajów mających jego niedobór [Małecki (red.), 2007, s. 7, 11], do których należy także Polska.

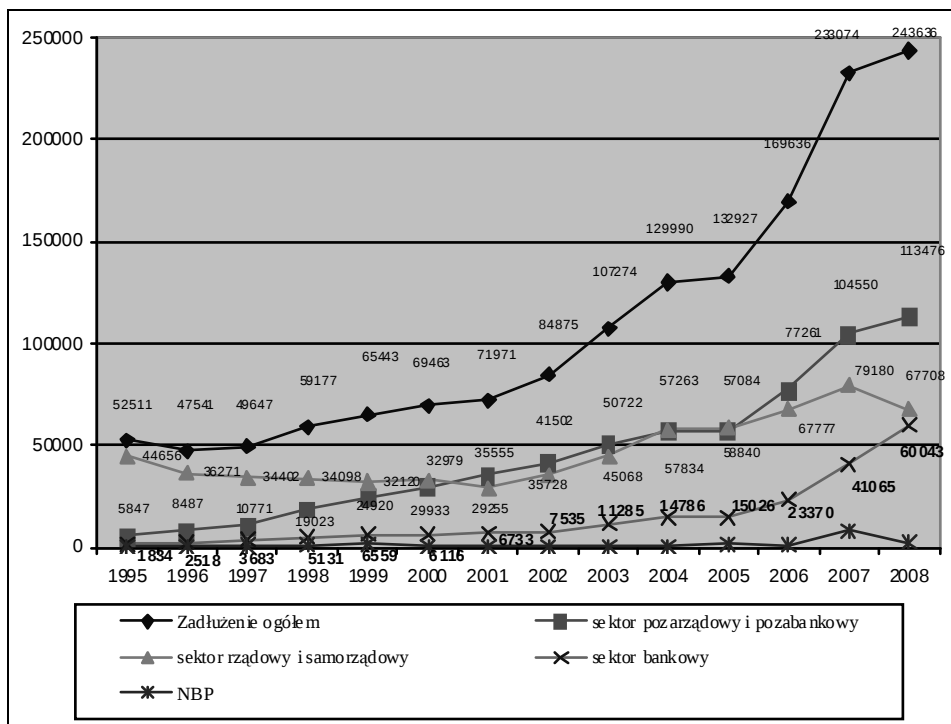
Z jednej strony globalizacja finansów ułatwia rzeczywiście poszczególnym krajom dostęp do finansów przy zamierzonym rozwoju gospodarczym, z drugiej jednak strony powoduje lub zwiększa możliwość popadnięcia danego kraju w tzw. pułapkę zadłużenia zewnętrznego. W Polsce pomimo restrukturyzacji i umorzenia części rat kapitałowych oraz odsetek wobec Klubu Paryskiego i Klubu Londyńskiego w latach 1991–1994 po zmianie ustrojowej, zadłużenie zagraniczne już po 1995 r. wykazywało ponownie wysoką dynamikę, przekraczającą tempo wzrostu PKB [Małecki (red.), 2007, s. 94–95]. Na koniec 1994 r. zadłużenie zagraniczne Polski wyniosło 42 174 mln USD [*Transformacja społeczno-gospodarcza w Polsce*, 2002].

Na rys. 1 przedstawiono wartość zadłużenia zagranicznego Polski w latach 1995–2008 w mln USD.

W latach 1995–2008 nastąpił ponad 4,5-krotny wzrost zadłużenia zagranicznego ogółem Polski. W 2008 r. jego wartość wyniosła 243 636 mln USD, z czego najwyższy udział przypadął na sektor pozarządowy i pozabankowy oraz rządowy i samorządowy. Warto również zwrócić uwagę na to, że w 2008 r. wartość zadłużenia zagranicznego przypadająca na sektor bankowy (60 043 mln USD) była zbliżona do poziomu zadłużenia sektora rządowego i samorządowego (67 708 mln USD).

Ważnym zagadnieniem wynikającym również z następujących procesów globalizacyjnych w gospodarce światowej są zmiany w zakresie rosnących obrotów w napływie BIZ do poszczególnych gospodarek świata z ok. 60 mld USD w 1980 r. do 1479,9 mld USD w 2007 r. [*World Economies Situation...*, 2008, s. 78].

Znaczący napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Polski rozpoczął się w okresie rozpoczęcia transformacji gospodarki Polski, zaś szczególnie po 1996 r., gdzie wartość napływającego kapitału w analizowanym roku wyniosła 4498 mln USD i zwiększała się w kolejnych latach do 2000 r., osiągając wartość 9341 mln USD. W latach 2003–2007 ponownie odnotowano wzrost napływu BIZ do Polski.

**Rysunek 1. Zadłużenie zagraniczne Polski w latach 1995–2008
według sektorów instytucjonalnych w mln USD**

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Polska: zadłużenie zagraniczne*, 2009, NBP, Warszawa.

Warto podkreślić, że w latach 1998–2003 inwestorzy bezpośredni wykazywali ujemną wartość reinwestowanych zysków netto, co należy uznać za nieefektywne z punktu widzenia gospodarki krajowej. Można przypuszczać, że niejednokrotnie wartość uzyskanego wyniku finansowego w latach 1998–2003 w postaci straty bilansowej mogła być efektem działań spekulacyjnych, polegających na manipulowaniu cenami transferowymi i wyprowadzaniu zysków za granicę, co jest szczególnie możliwe w odniesieniu do spółek, w których inwestor zagraniczny posiadał całkowitą kontrolę nad przedsiębiorstwem [Wołodkiewicz-Donimirski, 2003, s. 7, 8], poprzez np.: zawyżanie opłat za zagraniczne usługi, jak zarządzanie, know-how itp., czy wypłacanie zagranicznym inwestorom bezpośrednim zawyżonych odsetek od kredytów, jakie zostały udzielone dla spółek córek.

W tabeli 1 zaprezentowano szczegółowe dane w zakresie napływu zagranicznych inwestycji bezpośrednich do Polski z ich podziałem na kapitały własne oraz kredyty inwestorów za lata 1990–2007.

Tabela 1. Wartość i struktura napływu zagranicznych inwestycji bezpośrednich do Polski w latach 1990–2007

Rok	Ogółem napływ kapitału (kapitały własne + kredyty inwestorów)	Kapitały własne						Kredyty inwe- storów
		Zakup udziałów lub akcji w gotówce	Aporty rzeczowe	Konwer- sje kredy- tów na udział	Nieru- chomoś- ci	Inne	Reinwesty- cje zysków netto	
w mln USD [%]								
1990	88 [100,00]	51[58,0]	17 [19,3]	-	-	-	20 [22,7]	-
1991	359 [100,00]	177 [49,3]	91 [25,3]	-	-	-	66 [18,4]	25 [7,0]
1992	678 [100,00]	298 [44,0]	135 [19,9]	-	-	-	154 [22,7]	91 [25,3]
1993	1715 [100,00]	892 [52,0]	217 [12,7]	-	-	-	199 [11,6]	407 [23,7]
1994	1875 [100,00]	884 [47,1]	212 [11,3]	-	-	-	382 [20,4]	397 [21,2]
1995	3659 [100,00]	1807 [49,4]	298 [8,1]	-	-	-	888 [24,3]	666 [18,2]
1996	4498 [100,00]	2845 [63,3]	314 [7,0]	-	-	-	244 [5,4]	1095 [24,3]
1997	4908 [100,00]	2663 [54,3]	453 [9,2]	-	-	-	25 [0,5]	1767 [36,0]
1998	6365 [100,00]	4323 [67,9]	281 [4,4]	-	-	-	-264 [-4,1]	2025 [31,8]
1999	7270 [100,00]	5143 [70,7]	403 [5,5]	883[12,1]	-	38[0,5]	-453 [-6,2]	1256 [17,3]
2000	9341 [100,00]	8276 [88,6]	141 [1,5]	386 [4,1]	-	9[0,1]	-400 [-4,3]	929 [9,9]
2001	5713 [100,00]	4587 [80,3]	337 [5,9]	364 [6,4]	-	12[0,2]	-1040 [-18,2]	1453 [25,4]
w mln EUR [%]								
2002	4371 [100,00]	3991 [91,3]	124 [2,8]	313 [7,2]	-	79[1,8]	-1298 [-29,7]	1162 [26,6]
2003	4313 [100,00]	2897 [67,0]	132 [3,1]	542[12,6]	-	464 [10,8]	-74 [-1,7]	352 [8,2]
2004	9983 [100,00]	2822 [28,3]	428 [4,3]	360 [3,6]	-	232 [22,3]	5085 [50,9]	-943 [-9,4]
2005	8280 [100,00]	2199 [26,6]	569 [6,9]	372 [4,5]	336 [4,1]	78[0,9]	2710 [32,7]	2016 [24,3]
2006	15061[100,0]	3970 [26,4]	319 [2,1]	377 [2,5]	910 [6,0]	55[0,3]	4359 [28,9]	5071 [33,8]
2007	16582[100,0]	2689 [16,2]	383 [2,3]	488 [2,9]	901 [5,4]	1021 [6,2]	6614 [39,9]	4486[27,1]

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Wołodkiewicz-Donimirski, *Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne w Polsce w latach 2001–2002*, Kancelaria Sejmu, BSIE, Informacja nr 960; Warszawa 2003, s. 3; *Zagraniczne Inwestycje Bezpośrednie w Polsce w 2006 roku*, NBP, Warszawa 2007, s. 15, *Informacja o zagranicznych inwestycjach bezpośrednich w Polsce w 2007 r.*, NBP, Warszawa 2008, s. 15.

Z danych w tabeli 1 wynika, że w latach 1990–2003 średni udział zakupu udziałów lub akcji w gotówce przez bezpośrednich inwestorów wyniósł 62,8%. Oznacza to, że zakupy tych akcji w analizowanych latach dotyczyły przede wszystkim prywatyzowanych przedsiębiorstw. Wartość wnoszonych aportów rzeczowych przez inwestorów bezpośrednich była natomiast stosunkowo niska i w całym okresie 1990–2007 wyniosła przeciętnie 8,4%. Należy zauważyć, że poszczególne rządy prywatyzujące przedsiębiorstwa państwowe w ramach tworzonych pro-

gramów modernizacyjnych zakładały, że napływający kapitał zagraniczny wzmocni te przedsiębiorstwa poprzez dyfuzję „know-how” w dziedzinie zarządzania, organizacji, kultury pracy, uzupełni niedobory kapitałowe, wynikające z niedostatecznych oszczędności wewnętrznych, doprowadzi do technologicznego unowocześnienia przedsiębiorstw i gospodarki, a także wzmocni zdolności eksportowe tych podmiotów [Karaszewski, 2004, s. 72]. Tymczasem wartość wniesionych aportów rzeczowych przez przedsiębiorstwa inwestujące była stosunkowo niska, jak wykazano w tabeli 1. Również założenia dotyczące intensyfikacji gospodarczej regionów słabiej rozwiniętych poprzez BIZ wydają się być niezrealizowane, gdyż główny napływ BIZ do Polski dotyczy regionów najsilniej rozwiniętych. Jest to niewątpliwie kolejny problem w procesach modernizacyjnych polskiej gospodarki.

Należy również wspomnieć, że ogólna wartość kapitału zagranicznego w postaci BIZ netto stanowi wartość zobowiązań Polski z tytułu inwestycji zagranicznych, a tym samym ma wpływ na bilans płatniczy państwa. Dane dotyczące wartości i struktury zobowiązań Polski z tytułu realizacji inwestycji bezpośrednich za lata 1996–2007 zestawiono w tabeli 2.

Struktura zobowiązań Polski z tytułu BIZ wskazuje, że w latach 1996–2007 udział większościowy tych zobowiązań stanowiły kapitały własne oraz reinwestowane zyski – od 69,4 do 80,5%, zaś pozostałe inwestycje mieściły się w granicach od 19,5 do 30,6%. Wartość zobowiązań Polski systematycznie rosła w całym okresie 1996–2007 od 11 463 mln USD w 1996 r. do 47 900 mln USD w 2002 r., a następnie z 45 875 mln euro w 2003 r. do 119 541 mln euro w 2007 r.

Tabela 2. Wartość i struktura zobowiązań Polski z tytułu zagranicznych inwestycji bezpośrednich w latach 1996–2007

Lata	Ogółem zobowiązania (A+B)	A. Kapitał własny i reinwestowane zyski	B. Pozostałe inwestycje
w mln USD [w %]			
1996	11463 [100,00]	8697 [75,9]	2766 [24,1]
1997	14587 [100,00]	10125 [69,4]	4462 [30,6]
1998	22479 [100,00]	16063 [71,5]	6416 [28,5]
1999	26075 [100,00]	18986 [72,8]	7089 [27,2]
2000	34227 [100,00]	25353 [74,1]	8874 [25,9]
2001	41031 [100,00]	30970 [75,5]	10061 [24,5]
2002	47900 [100,00]	35989 [75,1]	11911 [24,9]
w mln euro [w %]			
2003	45875 [100,00]	33226 [72,4]	12649 [27,6]
2004	63513 [100,00]	50721 [79,9]	12792 [20,1]
2005	76677 [100,00]	61692 [80,5]	14985 [19,5]
2006	95412 [100,00]	74785 [78,4]	20627 [21,6]
2007	119541 [100,00]	94317 [78,9]	25224 [21,1]

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w Polsce w 2004 r.*, 2005, NBP, Warszawa, s. 116; *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w Polsce w 2007 r.*, 2008, NBP, Warszawa s. 21.

ZMIANY STRUKTURY W POLSKIM HANDLU ZAGRANICZNYM W KONTEKŚCIE ZMIAN MODERNIZACYJNYCH POLSKIEJ GOSPODARKI

Znaczący wpływ na handel zagraniczny Polski miały przemiany społeczno-gospodarcze końca lat 80. XX wieku. Spowodowały one zmianę sytuacji gospodarczej Polski na arenie międzynarodowej oraz w zakresie obrotów towarowych, którymi teraz mogły zajmować się nie tylko podmioty państwowe, ale i prywatne, w tym osoby prywatne [*Handel międzynarodowy w Polsce*, (http)].

W okresie lat 80. nałożone embargo przez kraje zachodnie na Polskę oraz szybsze ograniczenie importu niż eksportu wolnodewizowego spowodowało, że osiągnięto dodatnie saldo bilansu handlowego z tzw. II obszarem płatniczym (państwa kapitalistyczne) [*Polska...*, (http)]. „Od 1982 r. saldo obrotów w całym handlu zagranicznym było dodatnie i wzrosło z 653 mln USD w 1985 r. do 4,8 mld USD w 1990 r.” [*Polska...*, (http)]. Od 1991 r. odnotowywano deficyt w bilansie handlowym, a jego wzrost w latach 1991–2002 był blisko 23-krotny (z 618 mln USD w 1991 r. do 14,2 mld USD w 2002 r.) [*Polska...*, (http)].

W 1989 r. struktura geograficzna polskiego eksportu dotyczyła: w 49,1% rynków krajów zachodnich (w tym 32% kraje EWG), w 20,8% rynku ZSRR, w 14,3% rynku krajów RWPG (bez ZSRR) i w 15,8% rynku pozostałych krajów świata. Struktura importu była dość podobna: 53% stanowił import z krajów zachodnich (w tym EWG 33,8%), 18,1% import z rynku ZSRR, 14,6% z krajów RWPG (bez ZSRR) i 14,3% import z pozostałych krajów świata [*Wielka encyklopedia PWN*, 2002, s. 128]. W zakresie eksportu towarowego dominowały maszyny i urządzenia – 33,6%, przemysłowe dobra konsumpcyjne – 31,7%, paliwa i surowce – 23,4% oraz żywność – 11,3%. Dość zbliżona struktura dotyczyła działalności importowej (maszyny i urządzenia 33,4%, paliwa i surowce 32%, przemysłowe dobra konsumpcyjne 22,9%, żywność 11,7%,) [*Wielka encyklopedia PWN*, 2002, s. 128].

Zasadnicze zmiany w handlu zagranicznym Polski, szczególnie w zakresie jego struktury nastąpiły po 1989 r. Był to nie tylko efekt zapoczątkowanej transformacji systemowej w gospodarce, ale także efekt recesyjnych zjawisk na Wschodzie i liberalizacji wymiany handlowej w ramach GATT/WTO⁴, umów dwustronnych, jak również procesów integracyjnych ze Wspólnotą Europejską. Już w okresie przygotowań do członkostwa w UE można było zaobserwować zbliżanie się struktur wymiany handlowej pomiędzy krajami CEFTA⁵ a krajami

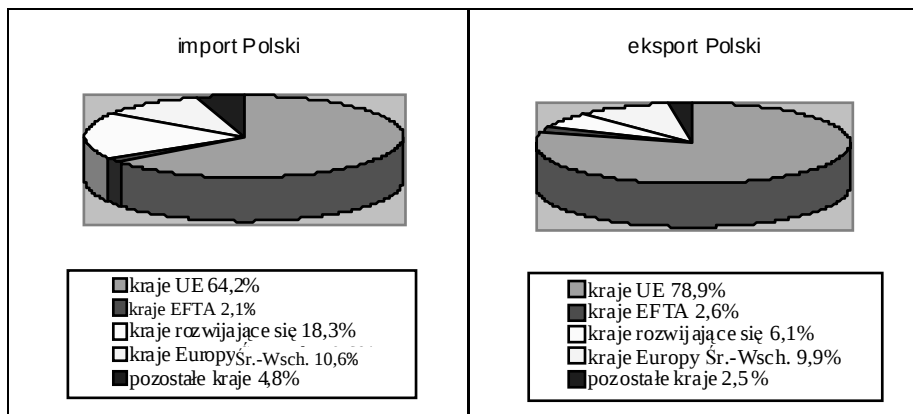
⁴ GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*) – Układ Ogólny w Sprawie Taryf Celnych i Handlu, WTO (*World Trade Organization*) – Światowa Organizacja Handlu, stanowiąca kontynuację GATTu.

⁵ CEFTA (*Central European Free Trade Agreement*) – Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu, w którym pierwotnie uczestniczyły trzy kraje: Polska, Węgry i Czechosłowacja, a później stopniowo rozszerzane o nowe kraje. Kraje, które stały się członkami UE nie należą już do CEFTA.

UE [Czubek, Molendowski, 2005, s. 27]. W odniesieniu do Polski było to widoczne zarówno w zakresie struktur eksportowych, jak i importowych, a wskaźniki odległości „Euklidesa”⁶ obliczone dla 2003 r. (dla eksportu 0,10 dla importu 0,08) były znacznie niższe niż w 1993 r. (dla eksportu 0,18, dla importu 0,10) [Czubek, Molendowski, 2005, s. 29, 30]. Podobne wyniki w zakresie upodabniania się struktur polskiej wymiany towarowej z krajami CEFTA i UE za lata 1994–2002 uzyskano stosując tzw. miarę odległości Clarka⁷ [Czubek, (http)]. Można zatem stwierdzić, że liberalizacja powiązań handlowych pomiędzy Polską a krajami Unii Europejskiej była jednym z ważniejszych czynników zmian w zakresie struktury eksportowej i importowej w wymianie towarowej [Czubek, Molendowski, 2005, s. 31]. Zmiany te były z kolei ważną częścią realizacji członkostwa Polski w UE.

Obecnie struktura geograficzna polskiego handlu w porównaniu z okresem lat 80.–90. XX wieku uległa zasadniczej zmianie. Na rysunku 2 przedstawiono głównych partnerów handlowych Polski w 2007 r.

Głównym partnerem handlowym Polski w 2007 r. w obrotach w działalności importowej były Niemcy, następnie Rosja i Chiny, zaś w działalności eksportowej Niemcy, Włochy i Francja [Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 2008, 2009, s. 35].

Rysunek 2. Struktura obrotów handlu zagranicznego Polski w 2007 r. wg grup krajów, w cenach bieżących

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 2008, 2009*, GUS, Warszawa, s. 36.

⁶ Miernik statystyczny z zakresu grupy wskaźników opierających się na absolutnych różnicach indywidualnych wskaźników struktury.

⁷ Miernik z grupy wskaźników relatywnych, tzw. współczynnik dywergencji Clarka.

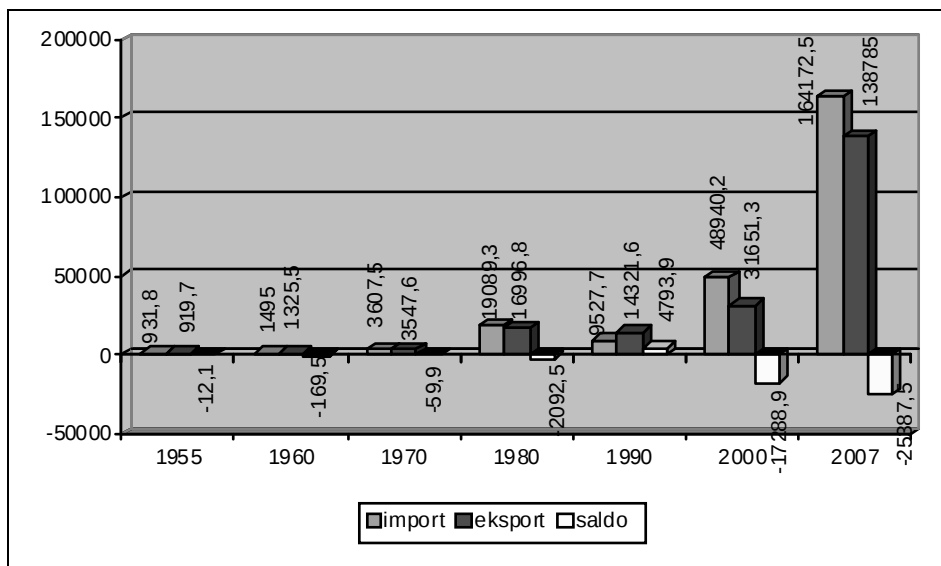
Biorąc pod uwagę dane na rysunku 2 można stwierdzić, że zarówno w działalności importowej, jak i eksportowej struktura geograficzna handlu Polski wskazuje na jej uzależnienie od krajów Unii Europejskiej. Jest to element znaczący, szczególnie w okresach następujących tzw. szoków w gospodarce światowej, np. w postaci występujących kryzysów gospodarczych. Brak znaczącej dywersyfikacji w tym zakresie może powodować określone trudności w okresach wzmożonych napięć w gospodarce światowej. Warto również podkreślić, że rozwój polskiego eksportu napotyka wiele przeszkód, jak np. światowa recesja gospodarcza, utrata wcześniejszych rynków zbytu (Rosja i kraje współpracujące), silna koncentracja eksportu zarówno w ujęciu geograficznym, jak i towarowym, czy brak jednolitej polityki promocyjnej polskich towarów [Polska..., (http)]. Polscy producenci nie eksportują produktów wysoko przetworzonych oraz tych, które mają wartości dodane, a kolejnym problemem polskiego eksportu jest brak finansowania tego typu działalności przez instytucje finansowe, gdyż banki w Polsce niechętnie kredytują działania eksportowe, uzasadniając swoje postępowanie wysokim ryzykiem [Jurczyński, Nienątkowski, (http)].

Zmiany struktury w zakresie sekcji nomenklatury SITC⁸ wskazują, że w działalności eksportowej transformacja systemowa była korzystna. Wzrósł bowiem udział eksportowanych maszyn, urządzeń i sprzętu transportowego z 39,4% w 1985 r. do 40,9% w 2007 r., różnych wyrobów przemysłowych z 6,8 do 13,0% oraz towarów przemysłowych sklasyfikowanych głównie według surowca z 15,0 do 23,2%. Zmalał natomiast udział eksportu paliw mineralnych, smarów i materiałów pochodnych z 15,7% w 1985 r. do 3,8% w 2007 r. oraz surowców niejadalnych z wyjątkiem paliw z 7,2% do 2,3% [Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 2008, 2009, s. 48]. Struktura w zakresie eksportu olejami, tłuszczami i woskami zwierzęcymi i roślinnymi pozostała na tym samym poziomie 0,2% (w 1985 r. i w 2007 r.), natomiast nieznacznie wzrosła w zakresie eksportu żywności i zwierząt żywych z 7,5% w 1985 r. do 8,4% w 2007 r., eksportu napojów i tytoniu z 0,7% w 1985 r. do 0,8% w 2007 r. oraz chemikaliów i produktów pokrewnych z 6,1% w 1985 r. do 7,3% w 2007 r. [Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 2008, 2009, s. 48].

Niewątpliwie niekorzystną zmianą, która nastąpiła wraz z transformacją systemową w Polsce z punktu widzenia gospodarki krajowej w porównaniu do lat 90. XX wieku był i jest występujący ciągły deficyt w obrotach handlu zagranicznego, zaś korzystną – wzrost dynamiki tych obrotów.

Na rysunku 3 przedstawiono dane w zakresie wartości obrotów w handlu zagranicznym za lata 1955–2007.

⁸ SITC (*The Standard International Trade Classification*) – Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Handlu.

Rysunek 3. Obroty handlu zagranicznego Polski w latach 1955–2007 w mln USD, ceny bieżące

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 2008, 2009*, GUS, Warszawa, s. 34, 35.

PODSUMOWANIE

W Polsce od początku lat 90. ubiegłego wieku realizowany był w transformacji systemowej gospodarki tzw. model kapitalistycznej rewolucji, określany dość często jako model szybkiej liberalizacji. Wraz z rozpoczęciem procesu transformacji w Polsce realizowano wiele programów i reform o charakterze modernizującym i modernizacyjnym, lecz – niestety – programów tych nie można uznać za w pełni adekwatne do zmieniających się warunków wewnętrznych i zewnętrznych w gospodarce. Ponadto nie były one w pełni realizowane, zaś gospodarka Polski wykazuje niezmiennie okresowo te same problemy związane z niskim PKB *per capita*, bezrobociem oraz niskim poziomem jej konkurencyjności i innowacyjności.

Wraz z procesem transformacji następował wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych, poprzez napływ kapitału zagranicznego do polskich przedsiębiorstw, głównie tych prywatyzowanych, ale i on nie spełnił do końca oczekiwań jakie pokładano w tych inwestycjach. Nie nastąpił bowiem napływ „know-how” i nowoczesnych technologii w takim zakresie, by ich wpływ był znaczący w odniesieniu do podstawowego miernika gospodarki, tj. PKB. Także struktura geogra-

ficzna napływu BIZ do Polski nie spowodowała rozwoju regionów słabiej rozwiniętych, czy zacofanych, a jedynie kumulowała się w dużych metropoliach.

Znaczącym problemem polskiej gospodarki po blisko 20 latach transformacji jest narastające zadłużenie zagraniczne Polski, w tym stosunkowo duże w sektorze rządowym i samorządowym oraz powtarzający się z roku na rok deficyt w obrotach handlu zagranicznego.

Celowe zatem wydaje się dokonanie obiektywnego i szczegółowego rachunku efektów przemian strukturalnych polskiej gospodarki przy równoczesnym spojrzeniu na zaistniałe zmiany uwzględniającym zewnętrzne uwarunkowania, szczególnie te o charakterze globalnym.

LITERATURA

- Borowiecki R., Siuta-Tokarska B., 2008, *Problemy funkcjonowania i rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Synteza badań i kierunki działania*, Difin, Warszawa.
- Czubek H., 2009, *Analiza dynamiki struktury towarowej polskiego handlu zagranicznego z UE i CEFTA*, <http://janek.ae.krakow.pl/czubekh/publikacje/hcz-zesz-nauk-2003-a.pdf> (stan na dzień 10.08.2009)
- Czubek H., Molendowski E., 2005, *Zbliżanie się struktur wymiany handlowej krajów CEFTA z krajami U.E. w okresie przygotowań do członkostwa*, „Wspólnoty Europejskie”, nr 11 (168).
- Fiedor B., *Nowa Ekonomia Instytucjonalna jako podstawa teoretycznej refleksji nad procesem transformacji od gospodarki centralnie sterowanej do rynkowej, Handel międzynarodowy w Polsce*, www.pdfactory.com (stan na dzień 14.08.2009). http://www.wiedza.info.pl/wyklady/138/nowa_ekonomia_instytucjonalna_jako_podstawa (stan na dzień 10.08.2009).
- Jurczyński J., Nienakowski M., 2009, *Czarna przyszłość polskiego eksportu*, <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/czarna;przyszlosc;polskiego;eksportu,109,0,40301.html> (stan na dzień 14.08.2009).
- Karaszewski W., 2004, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Polska na tle świata*, TNOiK, Toruń.
- Kotyński J. (red.), 2005, *Globalizacja i integracja europejska, Szanse i zagrożenia dla polskiej gospodarki*, PWE, Warszawa.
- Krajowy Program Reform na lata 2005–2008*, 2005, Rzeczpospolita Polska, Warszawa.
- Krajowy Program Reform na lata 2008–2011 na rzecz realizacji strategii lizbońskiej*, 2008, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa.
- Krasnodebski Z., 2006, *Modernizacja po polsku [w:] Drogi do nowoczesności. Idea modernizacji w polskiej myśli politycznej*, red. J. Kloczkowski, M. Szuldrzyński, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków.
- Małecki W. (red.), 2007, *Globalizacja rynków finansowych – implikacje dla Polski*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa.
- Plan Balcerowicza*, http://pl.wikipedia.org/wiki/plan_balcerowicza (stan na dzień 10.08.2009).

- Polska. Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006*, 2003, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 14 stycznia 2003 r., Warszawa.
- Polska→Gospodarka→Handel zagraniczny*, <http://encyklopedia.pwn.pl/przewodnik-Polska-Gospodarka-Handel-zagraniczny> (stan na dzień 14.08.2009).
- Poznański K., 1996, *Poland's Protected Transition. Institutional Change and Economic Growth 1970–1994*, Cambridge.
- Przedsiębiorczość – Rozwój – Praca – Strategia Gospodarcza Rządu SLD-UP-PSL*, 2002, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolita Polska, Warszawa.
- Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 2008*, 2009, GUS, Warszawa.
- Stiglitz J.E., 2004, *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Strategia dla Polski*, 1994, Poltext, Warszawa.
- Strategia rozwoju kraju 2007–2015*, 2006, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Tarasiński L., *Wpływ Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych na bilans płatniczy Polski w latach 1990–2000*, http://www.pollub.pl/Opliki/leszektarasinski_ref_CRC-92F02B50.pdf (stan na dzień 10.08.2009).
- Transformacja społeczno-gospodarcza w Polsce*, 2002, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa.
- Wielka encyklopedia PWN*, 2002, t. 11, Polskie Wydawnictwa Naukowe, Warszawa.
- Wielka encyklopedia PWN*, 2005, t. 27, Polskie Wydawnictwa Naukowe, Warszawa.
- Wołodkiewicz-Donimirski Z., 2003, *Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne w Polsce w latach 2001–2002*, Kancelaria Sejmu, BSIE, Informacja nr 960, Warszawa.
- World Economies Situation and Prospects 2008*, 2008, United Nations, New York.
- Wyżnikiewicz B., 2009, *Strategia polityki gospodarczej*, <http://www.idg.pl/artyku-ly/53973/Strategia.polityki.gospodarczej.html> (stan na dzień 10.08.2009).

Streszczenie

W publikacji przedstawiono zarys problematyki modernizacji gospodarki Polski w warunkach globalizacji, rozwoju BIZ i handlu zagranicznego. Wskazano na istniejące problemy, a także zagrożenia z nich wynikające.

Problems Connected with Modernization of Polish Economy in the Period of Globalization, the Development of FDI and Foreign Trade

Summary

The publication shows the problems connected with modernization of Polish economy in the period of globalization, FDI development and foreign trade. The author also mentions the existing difficulties and threats connected with them.